

hús kezdeddel! // Mint öröm a gondokon, / hold süt át a lombokon. / Ó, lidérces éjjelen / fogd meg kezem, ne menj el!" (*Lázasan*). A *Bagoly*, a *Kócsag*, a *Róka*, a *Hattyú* mind valamilyen cselekedet közben mutatja meg magát, mint a környezet ékszerként. Nyugalom árad ebből a baráti, kedves és közvetlen viszonyulásból. „Valahonnét a hegyekből / érkezik az öreg este, / megfürdeni, de röstelli, / hogy izzadt ingét leveesse" (*A Ménes-patak*).

Fecske a figyelme terébe kerülő jelenségekkel szelíd, közelítő kapcsolatot mutat be. Még ha csak egyetlen praktikus és pedagógiai szándékú gondolatig kalandozunk is el a kötet kapcsán, biztosan érdemes volna óvodás, kisiskolás gyerekek ritmusérzékének, verstanulásának alapkönyvéül venni ezt a kötetet, vagy beszédgyakorlatokra is használhatnánk. „Kéklő hegyeken / ül a hold, / nagy a csönd. / Csillag halovány / tüze gyúl, / oda-fönt. // Sziklán, köveken / csobogó / piciny ér, / tenger hívogat: / te talán / odaérsz" (*Csillag tüze gyúl*). A verbalitásnak ez a zenei rendezettségben való élménye, a fül kihegyezése a költészet ilyen fajta létezésére még az élet korai szakaszában biztosan részesít abban a tapasztalatban, hogy a nyelv és a beszédünk telve van titkos és szabályos harmóniával, ami önmagában örömet okoz. Fecske költeményei nemcsak a költészet örömeit közvetítik, hanem a nyelv leleményének és esztétikájának örömeit is. (*Széphalom Könyvműhely*, Budapest, 2016)

PAPP EMESE

KÖNYVEK ERKÖLCSI ZSENIKRŐL ÉS ÁLDOZATOKRÓL

Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulóján innen és túl a történetekre vonatkozó erőlködéseink nemigen változnak — maradnak ugyanazok. Akik megélték azokat a napokat, hónapokat, a kommunista és szocialista terror éveit, tapasztalataikat igyekeznek bedolgozni az emlékezetkultúra különböző rétegei közé, ugyanakkor, akik nem élték át, érdeklődve figyelik az erőfeszítéseiket és reménykednek, hogy marad majd valami mindebből nekik is, aminek van még, lehet jelentése, jelentősége. Az emlékezetmunka olyan, mint a többi — csinálni kell, pepceselni, dolgozni a tárgyakon, felületeken, gondokon, különben elfelejtjük, kioldódik, elhagy bennünket — ezek nélkül a feladatok, munkálatok nélkül emberhez méltatlan állapotba kerülhetünk, és védtelenekké válhatunk, mint a vedlésükben félrehúzódozó, mégis tetten ért teremtmények. Különböző reflexív irányokban lehet mozdulni: szöszölni a kognitív feladattal, a traumakutatások irányába tájékozódni, vagy éppen szociálpszichológiai, teológiai, történet- és társadalomtudományi vizsgálatokba kezdeni — egyet nem lehet, nem szem-

benézni. Mégis, a tudományos munka tárgy-szerző, adatgyűjtő és módszertani feladatokat is tisztelőben tartó művelése minden csodálatos részeredménye mellett is csak részfeladatokat képes teljesíteni — az egész mindig túlmutat rajtuk, rajtunk. Amikor az ötvenes évek közepén (bölcseletileg tudomány- és szociológiaelméletileg is többeknek) világos lett, hogy a tudomány pozitívista magabiztossága csak újabb gettókat lesz képes építeni, egyre érzékenyebbeké lettünk a „minőség”, a minőségek, jó esetben más minőségek iránt is. Ha nem esünk bele ugyanakkor a túlsó oldali üres eszteticizmus történelem- és politikanélküli önfeledtségébe és nárcizmusába, akkor a senki számára magabiztosságot nem nyújtó középmezőben, a meglepetéstérben, a senkiföldjén ezernyi tudásmetszet és ismeretkontraszt kialakítása lehetséges. Emlékező, adat- és forrásközlő, történeteket elmesélő és értelmező viszonyok alakítanak ki termékeny együttállásokat, és az alap kutatások iránt érzékeny felfedező sok olyan helyet találhat az emlékezetmunkában, ahová előtte senki nem merészkedett, és ahol elnézheti a „vedlést”. És ha nem üti agyon a vedlő életeket — azok, bokormögötti szenvedésük közepette is, a fájdalomtól gyötrődve is vallanak neki. A városok, a falvak, a csatahelyek, az erdők, a szülőszobák és a temetők, ahol emberek éltek, menekültek, szerettek, a felejtés és emlékezés erőterében odacsalogatják magukhoz a figyelmes látogatót. Elég egy emlék, egy metsző mondat, egy hazug szó, igen, „egy arc látványa” elég, és a történelem megnyitja sebeit és árad, ömlik ránk a szó, a feladat, a munka, a vér. Az emberi emlékezet-televény lényei folyamatos vedlésének (mondhatnánk szülést, vagy agonizálást is) lehetünk tanúi, ha megvan bennünk a bátorság emberi arcok, testrészek, mozdulatok árnyékait kutatni elhagyott folyosókon, tereken, gázlóknak, atombunkerekben, börtönökben botorkálni, elesni és újra és újra felkelni.

Ebből a televényből nézzünk három kiragadott „tanúkötetet”, „minőség-leletet”, melyek adalékok ahhoz a munkához, amit az elmúlt évtizedekben végeztek azok, akik számára az egyházzal kapcsolatos emlékezetmunkának is értelme, sajátos jelentősége van. Az Isteni Szeretet Leányai Társulat tartományfőnöknőjének 1944–1950 közötti körleveleit bemutató könyv Harangozó Miklós szerkesztésében. *A hűség útján* című kötet előássa egy celldömölki ház garázsából egy általunk nem ismert, élete jelentős részében külső jelentéktelenségre ítélt nő harmincöt körlevelét, és belemerít abba a gazdagságba, ami ennek a hat évnek az esszenciáját adja. Szerzőjük, Szabó M. Irén (1894–1986) kilencéves korában tudta, hogy apáca lesz. Kilencvenhárom évesen hetvenöt év odaadott hűsége, közel harminc év (1942–1971) tartományfőnöki te-

vékenysége után halála előtt így ír: „Életem estéjén olyan szegénynek, olyan félbe maradottnak érzem magam. Hosszú életem hibáinak és mulasztásainak terhével, üres kezekkel állok majd az Örök Bíró elé?” Harangozó idézi a Magyar Katolikus Lexikont, mely szerint 1944-ben az Isteni Szeretet Leányai budapesti intézményeiben az ő tudtával és engedélyével „200 munkaszolgálatost, majd 110 felnőttest és gyermeket próbáltak menteni a nyilasok elől”, majd így folytatja: „Az utolsó pillanatig lankadatlanul szervezett, bátorított, lelkesített, s személyében méltán tiszteli egyik legemlékezetesebb, és egyszersmind leghosszabb ideig hivatalban lévő tartományfőnöknőjét a társulat magyar provinciája. Borotvaéles intelligenciája, megingathatatlan hite, bátor embersége és legendás szervezőkészsége csak úgy süt az általa írott gyönyörű, hajdan bizalmas rendi körlevelekből.” A magánkiadású kötet a körleveleken kívül tartalmaz társulati köszöntőt, emlékeztést, önéletrajz részletet, és Pál Ferencnek, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár igazgatójának egy az egyház 1945–1952 közötti életét áttekintő tanulmányát. A függelékben helyet kapnak még fotók, a tápiószzelei zárda és polgári iskola tíz évét áttekintő krónika, és Lachner Franciska alapító iskolai nevelési szabályai 1893-ból. Lelkesültségből és személyes hálából formálódott kötet, melynek forrásértéke van.

Bertalan Péter *A Pálos Rend és az állambiztonság küzdelme* című könyve, melyet a szerző P. Vezér Ferenc pálos szerzetes emlékének ajánl, és a *Hálózatok szorításában* alcímet viseli, igen komoly vállalkozás, jelentősége egyháztörténeti szintű lehetne. Ahogy a szerző maga is jelzi: „A pálos ügyben lezajlott rehabilitációs per ugyanakkor az egykori pótnyomozás és a vizsgálati szak részletes elemzésével, értékelésével részletesen feltárta az eljárás valamennyi szándékolt tévedését, azok koncepciós jellegét. Ez a »pálos ügy« alábbi bemutatásának két alappillére, amelyiket harmadikként a történelmi, politikai körülmények bemutatása egészít ki, illetve foglal keretbe.” A könyvben viszont kissé rendezetlenül, a belső kohéziót nélkülözve kerülnek elő kérdések, témák, és ezek sincsenek kellőképpen végighordozva, kimunkálva. Mintha a könyv több kisebb, és többé-kevésbé összehozható téma, kérdés, irány, szöveg eredőjeként állna előttünk, és ez a körülhatárolatlan téma-vektor így eleve tisztázatlanná teszi a vállalás tétjét, amit majd számon lehetne kérni a kötetben. Mélyebb elemzés helyett, ugyanakkor a szerző által írt támpontként legyen itt elég átfutni a *Tartalomjegyzék* vállalásait: a szövegben van egy tizenkét oldalas tanulmány a kommunista diktatúra egyházpolitikai változásairól (1945–1989), aztán következik huszonöt oldalban a magyarországi pálos rend történetének „rövid áttekintése”, majd *Oktatás, társadalom, egyház. Egyházi hálózatok a 20. században* címmel egy tizenhét oldalas szöveg. A hat-

vankilencedik oldalon kezdődik a tulajdonképpeni „pálos-ügy” ismertetése, melyben szó esik P. Vezér Ferenc (1914–1951) pálosszentkúti éveiről, rendtörténeti összefüggésekről, a nagypolitika és az egyházpolitika összefüggéseiről, a vallatás és a vallatott lélektani jellemzőiről és más kérdésekről. A könyvtárnyi, hálózat-elmélettel foglalkozó munka és vita kihagyásával önmagában Mérei Ferenc *Közösségek rejtett hálózata* (Osiris, 2006) című munkájának interdiszciplinárisan sem eléggé megalapozott és reflektált rávetítése nem elegendő ahhoz, hogy ez a „hálózati modell” (a szerzetesrendek mint „rugalmas hálózat”, az ügynökrendszer, a békepapi mozgalom és más szereplők mint hálózat) a kötetben jelzett kérdésekkel és azokkal összefüggésben működésbe léphessen. Kevesebb több lett volna — P. Vezér Ferenc (pszichikai kényszerrel is alkalmazó) perének és 1951-es kivégzésének, illetve a pálosok életáldozatának mélyebb és a témához jobban alkalmazkodó árnyaltabb bemutatásával önmagában felállítható lett volna a teljes szöveg egységét biztosító tematikai (és ezzel a módszertant is pontosabban meghatározó) vezérmotívum. A hálózat-problematika folyamatos jelenléte önmagában nem bírja el, nem biztosítja a sokféle téma közötti üres terek bejárhatóságát, nem hidalja át a tematikai rések között tátongó távolságokat. Az elvégzett komoly munka így túlságosan tudományok-közöttivé válik, sem a történettudományi, sem a társadalomtörténeti, társadalomelméleti szál nem tudja saját hangját kialakítani — marad a kötet harmóniája helyett a témák körülhatárolatlansága és a kidolgozás töredezettsége. Ez a töredezettség a jelzett tematikai és módszertani problémán túl a kötet szerkesztési, tördelési hiányosságaiban is fellelhető, ami nagy kár, ugyanis a könyv kiváló minőségű papíron, igen jó kiállításban került az Éghajlat Kiadó gondozásában forgalomba.

Endrédy Vendel (1895–1985) zirci ciszterci apátja a Vigilia októberi számában emlékezett Cúthné Gyóni Eszterre. Az általa korábban írt és a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) kiadásában 2013-ban kiadott *Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédy Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében* című forráskötete kiváló példája annak, hogyan lehet történettudományi módszerrel egy adott, pontosan körülhatárolt témát tudományos igénnyel feldolgozni. A kötet három jól körülhatárolt része kijelöli a figyelem, a tárgyalásmód és az olvasás irányát: bevezető témamegjelölés, módszertani alapok; a fogság története; majd maguk a feljegyzések. A *Függelékben* értékes dokumentummásolatok, forrásjegyzék, életrajtok, névmutató található. Az *Előszó*ban a munka sikerét Erdődy Gábor így foglalja össze: „Gyóni Eszter a forráskritika mintaszerű alkalmazásával a kihallgatási és a szembesítési jegyzőkönyvek, valamint a jelentések,

illetve a börtönök után leírt visszaemlékezések összevetésével rekonstruálja Endrédy Vendel fogóságának részleteit, miközben a feljegyzések hitelességét annak nyelvezete gondos elemzésével, az AVH-s terminológia elemeinek felmutatásával vizsgálja.” Ezek a szakmai tények, a kötet sikerült-ségének egyik titka, vagy inkább záloga viszont jó-részt magában a választott személy lényében és munkásságában lehet, aki a maga intellektuális ere-jével és morális integritásával szinte előre garantálja a könyv minőségét. Nem mintha nem lehetne rossz könyvet írni Endrédy Vendelről, sőt, a téma önma-gában mindenféle hermeneutikai problémát felvet-hetne (ezekre Cúthné Gyóni Eszter nem is tér ki — nem is vállalkozott rájuk), de ezek a kérdések is csak abban a szöveggörnyezetben értelmeződnének, akár csak utólag is, melyeket maguk a feljegyzések jelentenek, állítanak elénk. Ha hajlandók és képe-sek volnánk a feljegyzéseket a forráskritikain (a kö-tet erre vállalkozott és azt tökéletesen el is végzi) kívüli, akár antropológiai, politikai, egyháztörténeti, sőt akár poétikai, vagy humor-esztétikai szem-pontból is tekinteni, akkor látszana majd meg, mi-lyen kincsek is valójában ezek a szövegek. Az el-hallgatások, az emlékezet hiányaira való folyamatos utalások, a néhol lényegtelennek tűnő, ugyanak-kor beszédesen módon már-már szószátyár (elke-rülő) mondatok, vagy éppen a rövid, minden bő-vítményt kerülő állítások a durvított vallatási beszédmódba durvított módon illeszkedő önkén-tes intelligencia-korlátozás (alázat) folyamatos al-kalmazásának jelei, melyek lehetőséget teremtenek a vallónak arra, hogy védje, óvja mindazokat, akik-ről beszélnie kellene, ha akarna. De nem akar, és mégis kell. Szemmel látható, hogy a számára ke-vésbé szimpatikus személyekkel is nagyon óvato-san bánt, ugyanakkor kivételes szeretetének szem-élyeit sem hozhatja nehéz helyzetbe. Egyszerűen zseni, egy újabb morális zseni az egyház szenvedéslajstromában. Eddig is tudtuk, hallottuk, hogy Endrédy micsoda figura volt (Pálos Antal jezsuita nem egyszer mesélt nekem is térdeit csapkod-va nevetés közben Endrédyvel közös becsapódásuk történeteiről), most mégis, ilyen-olyan módsze-rekkel bele-beleolvashatnánk a forrásba magába. Belenézhetnénk ennek az erkölcsi zseninek a szem-beibe, úgy, ahogyan ő néz ránk a kötet borítójára tett képen — belehallgathatnánk szavaiba, hallga-tásaiba a vedlő lények egyikének, egyikének azok-nak az igazaknak, akik miatt még áll a folyamato-san menekülő mindenség, és nem restell a Nap erre a zimankós, amúgy is halottakkal és szentekkel teli novemberi napjára is melegeket adni — felderíteni fé-nyét ránk, kevésbé jól-sikerültekre is. (Harangozó Miklós: *A hűség útján. Szabó M. Irén nővér az Isteni Szeretet Leányai Társulata tartományfőnöknője bizal-mas rendi körlevelei 1944–1950 között.* Celldömölk, 2015; Bertalan Péter: *In memoriam P. Vezér Ferenc.*

A Pálos Rend és az állambiztonság küzdelme. Hálóza-tok szorításában. Éghajlat, Budapest, 2015; Cúthné Gyóni Eszter: *Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédy Ven-del zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében.* METEM, Budapest, 2015)

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

GILLES EMERY: A SZENTHÁROMSÁG Teológiai bevezetés a katolikus szentháromságtanba

Ez a viszonylag rövid, de annál tartalmasabb és rendszerezettebb könyv is bizonyítéka a szentháromságtan iránti megújult érdeklődésnek a katolikus teológia elmúlt évtizedeiben. A szerző, Gilles Emery OP szándéka, hogy alapvető teológiai bevezetést adva „(...) megmutassa annak értelmét és igazságát, amit a szentháromságos Isten saját misztériumából kinyilatkoztatott nekünk”. (9.) Ebből a célkitűzésből következik, hogy a könyv egy-fajta fegyverzettséggel, nem annyira különböző jelenkori teológiai áramlatokat akar párhuzamosan megszólaltatni, és nem is a jelenkori kérdésfeltevések határozzák meg a struktúráját (bár azokból sokra implicite válaszol).

Könyvének felépítése ezért inkább klasszikus-nak mondható: kiindulópontja az egyház liturgikus gyakorlata, illetve a szentírási tanúságtétel, melyek a hívő értelem számára mintegy utak a szentháromságos hithez. Ezután az újszövetségi kinyilatkoztatás tárgyalása következik. A harmadik fejezet szól a dogmatörténetről, vagyis az egyház szentháromságos hitének hitvallásokba, dogmatikai formulákba való rendeződéséről. A negyedik fejezet tárgyalja a szentháromságtan alapfogalmait, különleges figyelmet szentelve a személyi kifejezésnek. Az ötödik fejezet az Atyáról, a Fiúról és a Szentlélekről szóló klasszikus tanítást mutatja be. Az utolsó fejezet pedig kapcsolatba hozza a szentháromságos misztériumot a dogmatika többi traktátusaival: bemutatja a Szentháromság teremtő és megváltó tevékenységét, vagyis a hit többi alapigazságaival való szerves kapcsolatát — ezzel is kifejezve, hogy a Szentháromságról szóló teológiai reflexió nem haszontalan, gyakorlati következmények nélküli racionális okoskodás (amivel Kant vádolta annak idején kora szentháromságtanát), hanem a Szentháromságról szóló tanítás a keresztény teológia egészét meghatározza.

A szerző, Gilles Emery atya a svájci domonkos provincia tagja, a fribourgi egyetemi teológiai kar dogmatika tanszékének professzora, 2004 és 2014 között a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagja. A dogmatikán belül, több évtizede foglalkozik több nyelvre lefordított monográfiákban és tanulmányokban a szentháromságtannal. (Legfontosabb: *La théologie trinitaire de saint Thomas d’Aquin.* „Théo-